

MARIA WACŁAWEK

 0000-0002-3307-5338

MARIA WTORKOWSKA

 0000-0001-9317-2490

Univerza v Ljubljani

Polaków stosunek do edukacji — w kręgu językowo-kulturowych stereotypów

Poles' attitude towards education — in the circle of linguistic and cultural stereotypes

Summary: The aim of the article is a reconstruction of a linguistic and cultural fragment of the stereotypical views of Poles — their attitude to education and schooling. The analysis uses research tools developed as part of Polish ethno-linguistic research. The corpus of the work is language data collected in a questionnaire survey in which 140 respondents took part (70 from Poland and 70 from Slovenia). The analysis of statements reflecting a different, because Polish or Slovenian, perspective reveals some discrepancies. Three basic subcategories of Poles' attitudes towards education and schooling were singled out and described in detail: 1) positive, 2) negative, 3) other. A vast majority of the excerpts contribute to the model of positive perception of Polish education and schooling.

Key words: linguistic and cultural stereotype, Pole, education, schooling

Wstęp

Znaczenia terminów „edukacja”, „wykształcenie” i „wychowanie” zazębiają się. Znaczący przedmiot podkreślają, że trudno je definiować, gdyż ich wieloaspektowość obejmuje różne, a zarazem pokrewne (choć w zależności od ujęcia inaczej traktowane) obszary działań, procesów i zjawisk pedagogicznych¹. Edu-

¹ Zob. np.: J. Kędzierska: *Kształcenie*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 1. Red. E. Różycka. Warszawa 2003, s. 858—862; B. Śliwerski: *Edukacja*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku...*, s. 905—906; A.M. de Tchorzewski: *Wychowanie*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku...* T. 7. Warszawa 2007, s. 319—324.

kacja, wychowanie i wykształcenie nieodłącznie związane są między innymi z uspołecznieniem, a więc z takim kształtowaniem jednostki, które wiąże się z przyswajaniem przez nią odpowiedniego, typowego dla danej społeczności, systemu wartości, norm i wzorów kulturowych; z inkulturacją i personalizacją, czyli tworzeniem osobowości kulturowej i społecznej², a także — siłą rzeczy — z typową dla danej kultury stereotypizacją.

W obiegowym rozumieniu „edukacja” (słown. *izobraževanje, izobrazba, edukacija, vzgoja*) to ‘uczenie kogoś lub siebie, głównie w szkole’, ale też ‘wychowywanie, wyrabianie danych postaw czy zachowań’³. Z pojęciem tym nierozzerwalnie wiąże się stan końcowy szeroko rozumianego przyswajania, a więc „wykształcenie” (słown. *izobrazba*) — *gerundium* od (*wy*)*kształcić* (słown. *izobraziti, izobraževati*), zasadniczo pojmowane jako ‘zasób wiadomości i informacji zdobytych w procesie uczenia się, ujęty w ramy programu danego typu szkoły’⁴.

„Edukacja” obejmująca — zdaniem Bogusława Śliwerskiego — „ogół wielowymiarowych działań i procesów służących wychowaniu i kształceniu osób czy grup społecznych”⁵ służy realizacji dwóch podstawowych zadań: socjalizacji jednostki i wyzwolenia jej, gdyż umożliwia twórczy rozwój, poszukiwania, ciąży ku kreatywnemu sprawstwu. „Kształcenie” zaś — jak pisze Jadwiga Kędzierska — w ujęciu generalizującym stanowi „ogół zjawisk i procesów stwarzających warunki dla wszechstronnego rozwoju umysłowego człowieka”⁶. Na użytek niniejszego tekstu kluczowe (bo przywołujące nierzadko stereotypowe asocjacje) jest „kształcenie szkolne”, które „przebiega w specjalnie do tego po-

² Istota ludzka postrzegana jest „jako rezultat wrastania w kulturę i autonomicznych wyborów wartości, przekazywanie systemów filozoficznych, religijnych”. B. Śliwerski: *Edukacja...*, s. 905.

³ Zob. *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1. Red. S. Dubisz. Warszawa 2003, s. 787.

⁴ Zob. *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 4. Red. S. Dubisz. Warszawa 2003, s. 614. Czasownik *wykształcić* oznacza: a) ‘dać wykształcenie, czyli wiedzę wieńczącą ukończenie szkoły/universytetu itp.’, b) ‘wyrobić, wyćwiczyć coś w kimś’, c) ‘ukształtować’.

Europeizm *edukacja* poświadczony jest już w XVII-wiecznej polszczyźnie. Por. K. Długosz-Kurczabowa: *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa 2003, s. 122. Z kolei wtórne znaczenie czasownika *kształcić*, używane w kontekście edukacyjnym, zaczęło się w polszczyźnie popularyzować dopiero w XIX wieku, wcześniej stosowano je jedynie w sensie prymarnym („dosłownym”), a więc jako nadawanie odpowiedniego kształtu, formowanie, ale też upiększanie. Zob. A. Bańkowski: *Etymologiczny słownik języka polskiego*. T. 1. Warszawa 2000, s. 843. Słoweński słownik etymologiczny Marka Snoja podaje datowanie czasownika *izobraziti* (*izobrazba, izobražen, izobraženec*) na XVIII wiek. Jeszcze w XIX wieku używany był w pierwotnym znaczeniu ‘ukształtować, uformować’. Na rozwój znaczenia najprawdopodobniej miał wpływ niemiecki wyraz *ausbilden* ‘izobraziti’, mający to samo wyjściowe znaczenie. Zob. M. Snoj: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana 2009, s. 229. W tym słowniku etymologicznym nie zamieszczono wyrazu *edukacija*.

⁵ B. Śliwerski: *Edukacja...*, s. 905.

⁶ J. Kędzierska: *Kształcenie...*, s. 858.

wołanych instytucjach (szkoły), w których ma miejsce działalność dydaktyczna i wychowawcza skierowana na realizację społecznie akceptowanych celów kształcenia⁷. Kryterium odmian stanowi poziom (szczebel) szkoły: podstawowy, średni, wyższy. Wykształcenie jest zwieńczeniem nauki na danym etapie⁸.

Niniejszy tekst ma na celu odtworzenie fragmentu językowo-kulturowego stereotypowego wyobrażenia Polaków — ich stosunku do edukacji i wykształcenia⁹. Do analizy użyto narzędzi wypracowanych w ramach polskich badań etnolingwistycznych, prezentujących przyjęte obecnie w danej kulturze „sposoby konceptualizacji i kategoryzacji rzeczy, systemy stosowanych wartościowań, punktów widzenia, utrwalonych społecznie postaw wobec świata”¹⁰. Takie działanie służy rekonstrukcji intersubiektywnego obrazu świata¹¹, do którego

⁷ Ibidem, s. 861.

⁸ Nierzadko jednak (obiegowo) *wykształcenie* — na zasadzie elipsy (*wyższe wykształcenie*) — przypisywane jest osobom, które skończyły studia (por. zwroty *mieć/zdobyć/otrzymać wykształcenie*).

⁹ Zagadnienie to stanowi niewielki fragment badań służących rekonstrukcji stereotypowego obrazu Polaków i Słoweńców. Por. M. Waclawek, M. Wtorkowska: „*Jak ich widzą, tak ich piszą*” — rzecz o wyglądzie Słoweńców. W: *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy. Konceptcje. Perspektywy*. T. 4: *Pogranicza, mniejszości, regiony. Etnolingwistyka*. Red. J. Tambor. Katowice 2018, s. 271—289; M. Waclawek, M. Wtorkowska: „*Nasz wygląd zależy od tego, w jakim lustrze się przejrzymy*” — z badań nad stereotypem Polaka. V: *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme*. Ed. N. Pintarić, I. Čagalj, I. Vidović Bolt. Zagreb 2019, s. 389—398; M. Waclawek, M. Wtorkowska: „*Słowiański Austriak*” — o charakterze Słoweńców słów kilka. „*Jezikoslovni zapiski*” 2017, no. 1, s. 193—210; M. Waclawek, M. Wtorkowska: „*Słowiański góral spod Alp*” — z badań nad auto- i heterostereotypem Słoweńca. V: *Jazyk v kultúre, kultúra v jazyku. Język w kulturze, kultura w języku*. Ed. M. Vojtková. Prešov 2017, s. 176—188; M. Waclawek, M. Wtorkowska: *Czas wolny Polaków — w kręgu językowo-kulturowych stereotypów*. W: *Bariery i pomosty w języku i kulturze*. Red. D. Lech-Kirstein. Opole 2019 [w druku]; M. Waclawek, M. Wtorkowska: *Człowiek człowiekowi lustrem — konceptualizacje Polki i Polaka w wypowiedziach polskich i słoweńskich respondentów*. V: *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani, posvečeno Nikolaju Ježu*. Ed. M. Wtorkowska, M. Waclawek, L. Rezoničnik. Ljubljana 2018, s. 259—273; M. Waclawek, M. Wtorkowska: *Powiedz mi, co jesz, a powiem ci, kim jesteś — o kulinariach w Słowenii*. W: „*Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*”. Nr 25. Red. B. Grochala, I. Dembowska-Wosik. Łódź 2018, s. 55—68; M. Waclawek, M. Wtorkowska: *Przez jedzenie do języka... polskiego — o kulinariach oczami Polaków i Słoweńców*. W: *Bariery i pomosty w języku i kulturze*. Red. D. Lech-Kirstein. Opole 2019 [w druku]; M. Waclawek, M. Wtorkowska: *Słoweńców spędzanie wolnego czasu — w kręgu badań językowo-kulturowych stereotypów*. W: *Słowiańszczyzna dawniej i dziś — język, literatura, kultura. Monografia ze studiów slawistycznych III*. Red. A. Kołodziej, T. Piasecki. Červený Kostelec 2017, s. 277—290; M. Waclawek, M. Wtorkowska: *Smaki Słowenii — kulinaria w ujęciu autostereotypowym*. „*Linguarum Silva*” 2019, t. 8.

¹⁰ J. Bartmiński: *Czym zajmuje się entolingwistyka?*. W: Idem: *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin 2007, s. 32.

¹¹ Zob. J. Maćkiewicz: *Co to jest „językowy obraz świata”*. „*Etnolingwistyka*” 1999, nr 11, s. 17.

należą nieodłącznie związane z językiem naturalnym stereotypy. „Językowo-kulturowy stereotyp” pojmujemy zgodnie z myślą Jerzego Bartmińskiego jako antropocentryczne, stanowiące interpretację rzeczywistości, upraszczające, uogólniające, niosące odpowiednie wartościowanie wyobrażenie (koncept) jakiegoś obiektu, kształtowane „w ramach wzorów poznawczych, dla których kluczowe znaczenie ma kategoria widzenia”¹²; mające podstawowe zadanie, które polega „na stabilizowaniu obrazu świata i programowaniu wzorów zachowań jednostki w ramach grupy społecznej”¹³.

Założenia metodologiczne

Tym, co od lat budzi zainteresowanie badaczy różnych dyscyplin, są stereotypowe obrazy grup narodowościowych, determinowane ogólnokulturową opozycją „swój” — „obcy” („inny”). „Autostereotyp” współtworzą cechy przypisywane sobie (własnej grupie), „heterostereotyp” zaś dotyczy wyobrażenia tworzonego poza wspólnotą — na potrzeby artykułu sprowadzonego do modelu odtwarzanego z wypowiedzi Słoweńców. Bazę materiałową pracy stanowią dane językowe zebrane w badaniu ankietowym, w którym wzięło udział 140 respondentów — 70 Polaków mających kontakt ze Słoweńcami i 70 Słoweńców znających przedstawicieli naszego narodu. Dostępność stanowiła podstawowe kryterium doboru grupy — w dużej części współtworzonej przez kobiety z wyższym wykształceniem, będące w wieku produkcyjnym¹⁴. Miało to wpływ na otrzymane wyniki, ukazało perspektywę i punkt widzenia ankietowanych¹⁵. Kwestionariusze wypełniano w języku rodzimym¹⁶, wszystkie pytania były otwarte.

---

¹² J. Bartmiński, J. Panasiuk: *Stereotypy językowe we współczesnym języku polskim*. W: Idem: *Stereotypy mieszkają w języku...*, s. 105.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Jeśli chodzi o polską grupę ankietowanych, to w większości stanowiły ją osoby, które studiowały słowenistykę lub inny kierunek i były w Lublanie w ramach różnych programów międzyuczelnianych; rzadziej — reprezentujące słoweńską Polonię. Natomiast Słoweńcy biorący udział w badaniu to w większości byli lub obecni studenci lublańskiej polonistyki.

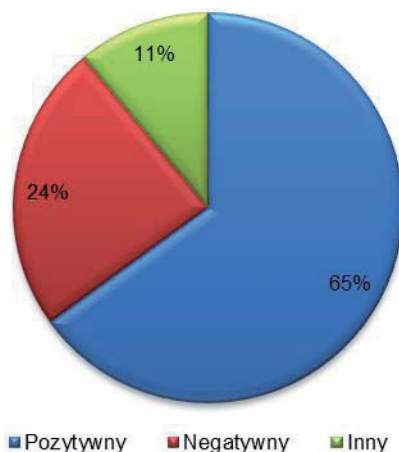
¹⁵ Przyjmujemy rozumienie „perspektywy” i „punktu widzenia” za J. Bartmińskim. Por. J. Bartmiński: *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*. W: Idem: *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin 2009, s. 78—79.

¹⁶ Świadomie nie zdecydowałyśmy się na tłumaczenie słoweńskich wyimków na polski — cytaty starałyśmy się skomentować w taki sposób, by pomóc czytelnikowi mniej wprawionemu w lekturę w języku słoweńskim.

Z materiału ankietowego dotyczącego stosunku do edukacji i wykształcenia w Polsce wyodrębniono łącznie 365 ekscerptów — 165 z danych polskich i 200 ze słoweńskich. Dane liczbowe zostały przeliczone na procentowe, z wyodrębnieniem ujęcia auto- i heterostereotypowego: suma wszystkich polskich wyimków stanowi wartość 100% w autocharakterystyce i analogicznie — suma wszystkich słoweńskich ekscerptów stanowi wartość 100%. Jak podkreśla J. Bartmiński, „konieczny jest — na etapie analizy zestawień statystycznych — powrót do kategorii jakościowych i pytanie o ich korelację z danymi ilościowymi”¹⁷. W pracy uwzględniliśmy wszystkie wyróżnione cechy — także te zarejestrowane sporadycznie, uznając je za równie cenne.

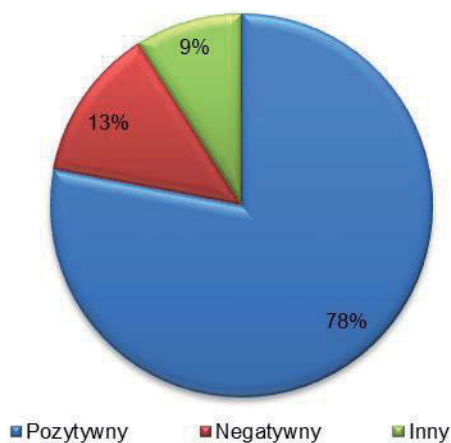
Analiza i interpretacja

Analiza wypowiedzi odzwierciedlających odmienną, bo polską lub słoweńską, perspektywę ujawnia pewne rozbieżności pod względem ilościowego i jakościowego posegregowania materiału objętego badaniem. Wykresy 1. i 2. obrazują udział procentowy wydzielonych trzech podstawowych podkategorii stosunku Polaków do edukacji i wykształcenia: 1) pozytywnego, 2) negatywnego, 3) innego.

Wykres 1. Stosunek Polaków do edukacji i wykształcenia — autostereotyp

¹⁷ J. Bartmiński: *Kryteria ilościowe w badaniu stereotypów językowych*. W: Idem: *Stereotypy mieszkają w języku...*, s. 81.

Wykres 2. Stosunek Polaków do edukacji i wykształcenia — heterostereotyp

Pozytywny stosunek Polaków

Zarówno w auto-, jak i heterostereotypie zdecydowana większość opisów współtworzy model pozytywnego postrzegania edukacji i wykształcenia mieszkańców kraju nad Wisłą; w przypadku perspektywy słoweńskiej jest to spojrzenie prawie bezkrytyczne (A — 65%, H — 78%)¹⁸. Tabela 1. zbiera wyniki, by w sposób przejrzysty wesprzeć opis zróżnicowanych ilościowo i jakościowo ekscerptów.

Tabela 1.

Pozytywny stosunek Polaków do edukacji i wykształcenia — podział materiału [%]

Rodzaj stereotypu	Ogólne — różne	Cechy wykształconego lub kształcącego się Polaka	Pochwała szkolnictwa, naukowców i artystów	Razem
A	34	31	0	65
H	31	26	21	78

Największa grupa danych językowych współtworzących pozytywny stosunek Polaków do wykształcenia i edukacji to **ogólne — różne określenia** wyrażające dodatnio wartościowane podejście; jeśli chodzi o wypowiedzi rodzimych ankietowanych, była to ponad połowa cytowanych określeń zebranych w tej podkategorii (A — 34%, H — 31%).

¹⁸ Wyjaśnienie skrótów: A — autostereotyp, H — heterostereotyp.

Mimo wysokiej frekwencji werbalizacji z omawianej grupy przymiotniki, będące określeniami bezpośrednio oceniającymi *in plus* nastawienie do edukacji i wykształcenia, okazały się stosunkowo rzadkie (łącznie: A — 9%, H — 8%). Wśród tych części mowy przeważało użycie przymiotnika *ważny* (słoweń. *pomemben*)¹⁹:

wykształcenie jest ogromnie ważne w Polsce; wykształcenie jest ważne; wykształcenie jest bardzo ważne — bez niego jest się nikim, przynajmniej w teorii; wykształcenie jest ważne, ale nie jest niezbędne, by mieć pracę; nauka jest bardzo ważna — Polacy przykładają dużą wagę do edukacji;

visoka izobrazba je pomembna; izobrazba je tudi zelo pomembna; je na splošno znanost in izobrazba za njih zelo pomembna; izobrazba je pomembna; izobrazba je pomembna za širše videnje sveta, ki ga obdaja.

Bywało, że słoweńskie eksplikacje oprócz podkreślania wagi polskiego kształcenia ujawniały powody takiego stanu rzeczy: poszerzenie horyzontów, otwarcie się na otaczający świat.

Inne przymiotniki, jak: *dobry, pozytywny, poważny*, zarejestrowano sporadycznie²⁰:

dobry; bardzo pozytywny (zwłaszcza w najmłodszych pokoleniach, choć wcześniej też nawet przesadnie entuzjastyczny w czasach awansu społecznego w II połowie XX wieku); pozytywny, ale bez entuzjazmu; poważny; odpowiedzialny;

pozitiven; pozitiven odnos; konstruktiven; imajo resen odnos do izobraževanja.

Największa część heterostereotypowych ekscerptów (H — 13,5%) zebranych w grupie *ogólne* — *różne* pozytywną ewaluację wyrażała za pomocą czasowników typu: *znaczyć* (słoweń. *pomeniti*), *cenić* (słoweń. *ceniti*), *szanować* (słoweń. *spoštovati*), *pobudzać/zachęcać* (słoweń. *spodbujati*) czy wyrażeń i zwrotów niosących podobne znaczenie:

mieć szacunek (słoweń. *imeti spoštljiv odnos/imeti spoštovanje*); *być uznawanym za wartość* (słoweń. *veljati za vrednoto*), *kłaść nacisk* (słoweń. *dajati poudarek*), *mocne podkreślenie, duży nacisk* (słoweń. *velik poudarek*): *izobrazba jim pomeni veliko; izobrazba jim veliko pomeni in splošna razgledanost; znanost in izobrazba jim veliko pomeni; izobrazba jim pomeni*

¹⁹ Udział procentowy określenia *ważny* to: A — 5%, H — 6%.

²⁰ O rzadkości świadczą wyniki procentowe (A — 5%, H — 2%).

zelo veliko; pridobivanje znanja Poljakom veliko pomeni — včasih zaradi znanja samega; cenijo izobrazbo; spoštuje izobrazbo; izobraževanje se spodbuja; imajo do znanosti spoštljiv odnos; Poljaki imajo do znanosti precej spoštljiv odnos; imajo veliko spoštovanje do znanosti in izobrazbe; izobrazba velja za vrednoto; dajejo velik poudarek na izobrazbo; velik poudarek na izobrazbi.

Polacy również dawali wyraz, choć nie tak często jak Słoweńcy, poszanowania dla naszego wykształcenia rozumianego jako miernik wartości (A — 5%). Jak wynika z wyekscerpowanych danych, edukację w naszym kraju częściej doceniają „starsze” pokolenia:

ludzie wstydzą się tego, że nie studiują; studia określają Polaka w pewien sposób — są wyznacznikiem wartości; starsza i średnia generacja szanuje wykształcenie; generacja urodzona przed rokiem 1993 była bardzo pracowita, studiowała, wykorzystując studia, jak się da; starsze pokolenie przykłada dużą wagę do edukacji, chce, żeby potomstwo mogło robić to, czego oni nie mogli robić w przeszłości.

Słoweńskie spojrzenie na polskie kształcenie uwzględnia jeszcze jeden, niewspomniany przez ankietowanych z Polski, aspekt — wysoką świadomość narodową i docenianie własnego dziedzictwa kulturowego, co przejawia się między innymi w tym, że Polacy przeznaczają duże środki finansowe na naukę swojego języka i doceniają ją bardziej niż obcokrajowcy — studenci i partnerzy biznesowi (H — 4%):

še posebej veliko dajejo na učenje poljskega jezika, kar kaže veliko število jezikovnih, poletnih šol; veliko dajejo na učenje poljskega jezika; predvsem jim veliko pomeni, če kdo zna govoriti njihov jezik (kot poslovni partner); menim, da so dokaj izobraženi, še posebej kar se tiče lastne kulture in v skladu s tem precej narodnozavedni.

Duża grupa wyimków z ankietowych wypowiedzi krajan, inaczej niż w przypadku głosów Słoweńców, opisuje popularność studiów w Polsce (A — 11%, H — 2%):

studiowanie jest bardzo popularne; wśród młodszych prawie wszyscy studiują; prawie wszyscy teraz się kształcą i dążą do tego, by zdobyć wykształcenie; statystyki wskazują na to, że coraz więcej młodych ludzi podejmuje studia; coraz więcej Polaków ma wyższe wykształcenie; bardzo wiele młodych kończy studia (co najmniej licencjat); obecnie młodzi ludzie idą na studia, z przekonaniem iż jest to działanie każdego młodego i inteligentnego człowieka; studiowanie w Polsce nie jest niczym dziwnym, czymś

dla wybranych, i stało się normą; studia stały się niemal obowiązkiem, naturalną kolejną rzeczą po szkole średniej; przez to, że studia są darmowe, wiele osób studiuje, bo rodzice tak chcą, albo dlatego, że studiowanie zostało zaakceptowane jako norma;

veliko mladih študira; večina mladih gre študirat; večina jih gre na univerzo.

Sporadyczne słoweńskie ekscerpty ograniczyły się do lakonicznego stwierdzenia o tym, że większość młodych ludzi z Polski studiuje. Liczne polskie poświadczenia oprócz faktu popularności studiów wymieniają jego przyczyny: darmowość, dostępność, wpasowanie się w przyjętą (obowiązującą) normę społeczną, postępowanie jak inni w tym samym wieku i chęć spełnienia oczekiwań rodziców.

Potwierdzenie rangi wykształcenia, jego popularności czy przydatności stanowi funkcjonalność — dyplom jest pomocny w karierze, wiąże się z prestiżem. Określanie wartości wykształcenia jako jednego z wyznaczników awansu zawodowego i społecznego widoczne było nieco częściej z polskiej perspektywy (A — 8%, H — 3,5%):

uważa się, że jest to warunek osiągnięcia sukcesu w życiu; wiedzą, że nauka „się opłaca”; wykształcenie jest bardzo ważne dla Polaków, zwłaszcza że nawet wyższe nie daje gwarancji zatrudnienia — stopień magistra to minimum, jeśli chce się walczyć o lepsze płace; obecnie rynek pracy wymaga od pracowników doksztalcenia się, co jest przyjmowane entuzjastycznie — coraz więcej ludzi w średnim wieku decyduje się na studia;

kariera je tudi zelo pomembna; radi napredujejo v življenju; [izobrazba je pomembna — M.W., M.W.] tudi za morebiten višji položaj v službi (da lažje preživi družino); v velik ponos jim je izobraženost, znanje; zlasti znanstveni (magisterij, doktorat) in fakultetni/raziskovalni nazivi predstavljajo tudi določen statusni simbol in dobro se je pozanimati, kakšen naziv človek ima (sicer je lahko užaljen).

Jak wskazuje materiał egzemplifikacyjny, ankietowani rodacy Timiego Zajca dodatkowo podkreślali, że kariera zawodowa pomaga w utrzymaniu rodziny, ponieważ łączy się z wyższym wynagrodzeniem. Ponadto posiadany tytuł naukowy ma znaczenie w razie kontaktu z Polakami — zapewne chodziło o nawiązywanie relacji typowych dla studentów (a więc doświadczanych również przez objętych badaniem respondentów): podczas zwracania się do prowadzącego na uczelni nieuwzględnienie jego tytułu może zostać odebrane jako zniewaga. Takie zachowanie nie jest typowe dla bardziej zliberalizowanego słoweńskiego społeczeństwa.

Analiza materiału opisującego relację Polaków do oświaty pozwoliła również na zrekonstruowanie **zestawu** typowych **cech** i zachowań **Polaka mającego wyższe wykształcenie lub kształcącego się**. Rodzimi ankietowani wprawdzie częściej wskazywali zalety współziomka, ale wachlarz przymiotów okazał się szerszy w ujęciu heterostereotypowym (A — 31%, H — 26%).

Zgodnie z tak stereotypowo postrzeganym obrazem nasz pobratymiec posiada różne atuty (A — 11%, H — 17%)²¹. Jest:

wykształcony²²: *są dobrze wykształceni; wykształceni; w społeczeństwie, za sprawą dzisiejszej polityki, przybywa ludzi wykształconych; chcą być wykształceni; ciągle się doksztalcający;*

rad je izobražen; zelo izobraženi ljudje; visoko izobraženi; so visoko šolani; izobraženci oz. študentje imajo dobro znanje, dobro poznavanje metodologij in teorij, pogosto se pri tem opirajo na vzhodne (ruske) teoretike; pogosto se želijo dodatno izobraževati in usposablјati; menim, da so dokaj izobraženi, še posebej kar se tiče lastne kulture in v skladu s tem precej narodnozavedni;

ambitny²³: *są ambitni; Polacy są bardzo ambitni; ambitni — muszą tacy być, ponieważ jest duża konkurencja;*

zelo ambiciozni; študentje so ambiciozni; ambicioznost na področju znanosti;

postępowy i żądny wiedzy²⁴: *Polacy są zaangażowani w tworzenie i powstawanie wielu wynalazków, chętnie biorą udział w różnego rodzaju badaniach;*

²¹ Dane te bezpośrednio nawiązują do aspektów wyróżnianych w polskiej tradycji badań nad JOŚ: psychospołecznych, psychicznych, społecznych, kulturowych, ideologicznych, narodowościowych. Zob. *Język — wartości — polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce: raport z badań empirycznych*. Red. J. Bartmiński. Lublin 2006, s. 40—41.

²² Odtwarzany obraz ujawnia pleonazm — jedną z cech dobrze wyedukowanego czy też edukującego się Polaka jest to, że jest... wykształcony. W analizowanym wykazie udział procentowy tej cechy jest najwyższy (A — 4%, H — 7%). W słoweńskich ekscerptach, oprócz często wskazywanego wykształcenia Polaków, jednostkowo podawano, że polska edukacja opiera się na „wschodniej” (rosyjskiej) metodologii lub poznawana wiedza dotyczy głównie polskiego dziedzictwa kulturowego.

²³ Jest to cecha w podobnym stopniu wskazywana przez Polaków i Słoweńców (A — 3%, H — 2,5 %).

²⁴ Łączące się z ambicją postępowość, otwarcie na wiedzę częściej podawali Słoweńcy (A — 1%, H — 3%). W ostatniej egzemplifikacji respondent przyznaje, że wydaje mu się, iż polscy studenci są bardziej niż słoweńscy zainteresowani studiami i zdobywaniem wiedzy.

na splošno je veliko zanimanja za kakšna znanstvena odkritja itd.; splošna razgledanost jim veliko pomeni; dobro splošno razgledani; zdelo se mi je, da so poljski študentje bolj vedoželjni od slovenskih, bolj zavzeti za študij;

inteligentny i mądry²⁵: mają opinię ludzi inteligentnych; często na tle reprezentantów innych narodowości sprawiają wrażenie mądrych;

so pametni ljudje; mislim, da so zelo 'brihten' [sic!] narod;

otwarty, także na cudzoziemców²⁶: zelo odpri; veliko oz. vedno več Poljakov se odpira navzven; nudijo tujcem na določenih področjih možnost uveljavitve z dokazovanjem dobrega dela;

obdarzony innymi pozytywnymi cechami²⁷: pracowici; zaangażowani;

radi sodelujejo z drugimi ljudmi.

Z werbalizacji obu badanych grup wyraźnie wyłania się portret Polaka chętnie uczącego się (A — 14%, H — 9%), co było językowo wyrażane za pomocą różnych konstrukcji czasownikowych²⁸:

Polacy chętnie się uczą; chętnie się kształcą; chętnie zdobywają wykształcenie; chęć zdobywania wiedzy, dążenie do podnoszenia kwalifikacji; coraz więcej osób osiąga dobre wyniki w nauce;

radi se učijo; radi se šolajo; pogosto se želijo dodatno izobraževati in usposabljati; po zaključku enega študija nadaljevali z naslednjim; menim, da so boljši v šoli, kot Slovenci.

Słoweńcy okazali się krytycznymi obserwatorami samych siebie — polską chęć uczenia się *implicite* i *explicite* porównali z własnymi realiami. Mieszkańcom niewielkiego państwa, które autonomię uzyskało dopiero w 1991 roku, często zdarzają się przerwy między kolejnymi latami studiów, dla Polaków cha-

²⁵ Również te cechy w podobnym natężeniu podali przedstawiciele obu narodów (A — 2%, H — 1,5%).

²⁶ O polskiej otwartości człowieka wykształconego wspomnieli tylko Słoweńcy (H — 1,5%). Otwartość na obcokrajowców wiąże się w ich odczuciu z tym, że Polak daje cudzoziemcom możliwość wykazania się w pracy zawodowej.

²⁷ Udział procentowy innych atrybutów wyedukowanego Polaka był symboliczny (A — 1%, H — 1,5%). Przywołana słoweńska egzemplifikacja informuje o umiejętnościach interpersonalnych — łatwości współpracy.

²⁸ Przywołane w opracowaniu ekscerpty stanowią główną część omawianego deskryptora (dokładnie: A — 8%, H — 6%). Jeden polski wyimek oprócz pozytywnie wartościowanej elastyczności, związanej z łatwością uczenia się, aluzyjnie przywołał znane przysłowie *Mądry Polak po szkodzi*, utrwalające stereotypowy sąd: *łatwość uczenia, uczy się szybko, ale „po fakcie” — brak przewencji i zdolności przewidywania.*

rakterystyczne jest zaangażowanie w proces dydaktyczny, dzięki czemu mogą być odbierani jako lepsi studenci²⁹.

W grupie słoweńskiej zdarzają się również wypowiedzi informujące wprost o tym, że Polacy kończą studia terminowo (co nie jest zachowaniem typowym na słoweńskich uczelniach)³⁰. Badani uzasadniali takie „polskie” działanie:

na pewno jest potrzeba studiowania i kończenia studiów w terminie (to drugie w Słowenii niestety nie jest normą); pragną skończyć studia jak najszybciej, czyli w wyznaczonym czasie; starają się za wszelką cenę skończyć studia w jak najkrótszym czasie; nie przedłużają studiów, też z szacunku do rodziców, którzy ich utrzymują lub pomagają w utrzymaniu;

študirajo hitro ter končajo študij v predpisanem terminu, ne pa podaljšujejo študij v nedogled; radi hitro končajo študij.

Sporadycznie zarejestrowanym komponentem współtworzącym rekonstruowany obraz Polaka chętnie uczącego się jest to, że w Polsce studiuje się nieobowiązkowo więcej niż jeden kierunek³¹:

wielu studentów studiuje jednocześnie kilka kierunków; często studiowane są dwa kierunki, żeby tylko poszerzyć swoją wiedzę i uzupełnić CV;

velikokrat diplomirajo na več področjih.

Tylko polscy ankietowani językowo wyrazili to, że wykształcenie Polaków (aktualnie) wiąże się również ze znajomością języków obcych (A — 6%):

szczególnie się u nas ceni znajomość języków obcych; uczą się języków obcych; chętnie uczą się języków obcych (najczęściej angielskiego); coraz więcej uwagi poświęcamy nauce języków; młodsze pokolenie zna obce języki.

Brak tego typu słoweńskich egzemplifikacji nie musi oznaczać przeoczenia ze strony oceniających nas Słowian południowych. W porównaniu z tradycyjną

²⁹ Zob. M. Waclawek, M. Wtorkowska: *Słowiec jako wieczny student i nie tylko* — wycinek z *polsko-słoweńskich badań ankietowych*. „Postscriptum Polonistyczne” 2019, nr 2, s. 289—306.

³⁰ Dokładny udział procentowy tej części danych na temat Polaka chętnie uczącego się to: A — 5% i H — 2%.

³¹ Taki ułamek stanowi tylko po 1% danych zarówno w auto-, jak i heterostereotypie. Obligatoryjne studiowanie dwóch kierunków jest typowe dla Słowenów (znaczna część studiów jest dwukierunkowa — uczący się wybierają dwa dowolne kierunki oferowane przez wydział; aby zaliczyć semestr, muszą uzyskać po 15 punktów kredytowych na obu).

(powszechną) znajomością języków obcych wśród mieszkańców Słowenii typowe umiejętności językowe Polaków mogą nie zasługiwać na pozytywną ocenę.

Z kolei jedynie respondenci słoweńscy wysłowili **pochwałę szkolnictwa, wykładowców, naukowców i artystów w Polsce** — były to bardzo częste eksplikacje (łącznie H — 21%). Portret ten współtworzą z jednej strony ekscerpty wyrażające uznanie dla instytucji oświaty i ich wysokiego poziomu na każdym szczeblu edukacji, a także dużych możliwości kształcenia w kraju oraz wyjazdów zagranicznych (8%):

dobre šole in univerze; kvalitetne univerze; priznane šole in univerze; dobra izobrazba; se zavedajo, da lahko na Poljskem dobijo dobro izobrazbo; na visoki ravni; vsak nivo izobrazbe najvišji v svojem rangju; čim boljša izobrazba, k temu težijo že od osnovne šole; veliko možnosti za študij v državi in v tujini.

Z drugiej strony ze słoweńskich ekscerptów wyłania się obraz szeroko rozumianego szacunku wobec ludzi (13%) — nauczycieli, wykładowców, przedstawicieli nauki i sztuki: *občutek imam, da se na Poljskem bolj samoumevno spoštuje izobražene ljudi kot v Sloveniji; odnos do znanosti je spoštljiv (tudi do ljudi s poklicem v znanosti)*. Sposobem wyrażenia poważania dla pedagogów jest odpowiedni wygląd zewnętrzny, w tym bardziej formalny ubiór na egzaminach — rzecz nietypowa w Słowenii: *spoštovanje do učiteljev in profesorjev (ki se med drugim kaže v skrbi za zunanji izgled na izpitih)*. Uznanie dla kadry akademickiej oddano również za pomocą wyliczenia jej zalet (bardzo dobre przygotowanie, dostępność, punktualność, życzliwość): *bi pa pohvalila poljske profesorje, zelo dobro pripravljene, dostopni, točni, prijazni*; a także docenienia udziału w badaniach naukowych: *aktivni so tudi pri raznih znanstvenih raziskavah*. Znaczna część wyimków z tej grupy³² werbalizuje pozytywnie waloryzowaną polską bogatą historię nauki i sztuki oraz to, że Polacy jako naród są dumni ze swoich osiągnięć:

izredno pestra zgodovina znanstvenikov in umetnikov; to dokazuje tudi zgodnji razvoj univerze na Poljskem; v znanosti in izobrazbi so dobri, saj je, gledano na preteklost, veliko znanstvenikov Poljakov; spoštljiv, zlasti zaradi meščanske in aristokratske preteklosti³³; ponosni na svoje dosežke v znanosti; cenijo svoj prispevek k evropski kulturi in znanosti; so ponosni na

³² Chodzi o 7% ze wskazanych 13%.

³³ Ostatni cytat wydaje się wymowny również z innych względów — podkreślanie polskich mieszczańsko-arystokratycznych korzeni oprócz uznania może w jakimś stopniu implikować zażdrość Słoweńców, których przodkowie w zasadzie wywodzą się „tylko” z chłopstwa.

Poljake, ki jim je uspelo v tujini in na svoje nobelove nagrajence; ponosni so na dosežke poljskih znanstvenikov, ki so uspeli v svetu oz. zasloveli; ponosni so tudi na svoje poljske znanstvenike in izobražence.

Negatywny stosunek Polaków

Stosunkowo liczna grupa poświadczeń, zwłaszcza w autostereotypie, współtworzy ważną podkategorię w rekonstruowanej postawie Polaków wobec edukacji i wykształcenia — model waloryzowany negatywnie (A — 24%, H — 13%). Składają się na niego ekscerpty dwojakiego typu: obraz nieambitnego nastawienia Polaków do oświaty, a także krytyka systemu edukacji.

Dane pierwszego rodzaju, pozwalające na odtworzenie **pozbawionego aspiracji podejścia do kształcenia**, są częste tylko w ujęciu autostereotypowym (A — 13%, H — 3%). *Gros polskich werbalizacji w tej grupie³⁴ wyraźnie komunikuje o nieambitnym nastawieniu: młodsze pokolenie często widzi w tym [w studiowaniu — M.W., M.W.] przymus; [studia są — M.W., M.W.] z nudów, żeby mieć tytuł, odwalić i zaliczyć; ważne są znajomości, więc nie trzeba się specjalnie wysilać w zdobywaniu wiedzy; studia tylko „dla papierka”; nauka raczej jako zabawa; wyniki [nauki — M.W., M.W.] są mierne; nie wszyscy je [studia — M.W., M.W.] kończą.* Wypowiedzi rodzimych i cudzoziemskich ankietowanych pozwoliły na zarysowanie cech Polaka jako człowieka niewykształconego i nieskorego do edukacji (w tym — jak zauważyli Słoweńcy — nieoczytanego)³⁵: *są leniwi, niezbyt zaangażowani; nie chcą dawać nic od siebie, aktywnie uczestniczyć w zajęciach; manj radi se učijo; Poljaki neradi berejo.* Brak ambicji w takim ujęciu wiąże się również z nieznajomością języków obcych, co głównie podkreślili Słoweńcy: *slabo znanje angleščine in tujih jezikov nasploh; slabo govorijo tuje jezike; slabo znanje tujih jezikov.*

Prawie połowa polskich i zdecydowana większość słoweńskich ekscerptów zakwalifikowana do podkategorii nieambitny stosunek do kształcenia dotyczy szeroko rozumianej **krytyki polskiego systemu edukacji** (A — 11%, H — 10%). Perspektywy Polaków i Słoweńców różnią się — respondenci nierzadko zwracali uwagę na inne obszary, ukazując je z właściwego sobie punktu widzenia.

³⁴ Dokładnie jest to 9% z 13% polskich ekscerptów zakwalifikowanych jako bezpośrednie wyrażenie nieambitnego stosunku Polaków do edukacji.

³⁵ Porównywalna jest częstotliwość tego typu wskazań (łącznie A — 4%, H — 3%; rozkład tych danych jest następujący: a) cechy negatywne: A — 3%, H — 1%; b) nieznajomość obcych języków: A — 1%, H — 2%).

Ekscerpty wyłonione z wypowiedzi rodaków często niosą wyraźne znaczenie pejoratywne³⁶: *system edukacji jest zły; osoby już nieuczące się są negatywnie nastawione do systemu edukacji z powodu częstych reform i zmian*. Niedostateczna ocena mogła wynikać z tego, iż jak dobitnie wyraził się jeden z ankietowanych krajan, *jakość nauczania jest mierna* (co mogło wynikać ze wspomnianej częstości reorganizacji szkolnictwa). Sugerowany niski poziom edukacji zakłada również wyrażanie złej opinii o nauczycielach. Bywa jednak i tak, że wykazywanie braków przez kogoś *de facto* więcej mówi o ganiącym niż o ganionym: *bardzo krytykują wykładowców, obwiniając ich za swoje porażki*³⁷.

Wśród polskich wyimków znalazły się również głosy o nadmiarze szkół ogólnie sprofilowanych, podczas gdy trzeba większej liczby wykwalifikowanych pracowników ze średnim wykształceniem, mogących wykonywać konkretny zawód: *brakuje wyspecjalizowanych techników*³⁸. W słoweńskich wypowiedziach z kolei odnotowano opinie zarzucające polskiemu sposobowi kształcenia nadmierny formalizm, który może przyćmić dążenie do poznawania wiedzy: *težnja ne po znanju, ampak čim boljši formalni izobrazbi*. Formalizm³⁹ może wiązać się z wcześniej wspomnianym, obcym Słoweńcom, typowo „polskim” (bo zaobserwowanym w polskiej społeczności) przywiązaniu do stylu oficjalnego (por. sposób zwracania się do wykładowcy, znaczenie wyglądu zewnętrznego podczas egzaminów itd.). Wydaje się zatem, iż badanych Słowian południowych cechuje inne nastawienie do nauki i stylu naukowego — polski jest bardziej zdystansowany, słoweński zaś (przynajmniej w założeniu) sfunkcjonalizowany, w tym skierowany na zrozumienie przez szerszą grupę docelową⁴⁰.

³⁶ Udział polskich wyimków o mocnym znaczeniu pejoratywnym to dokładnie 5% ze wskazanych 11%.

³⁷ Z takim spojrzeniem w swoisty sposób koresponduje jedna ze słoweńskich wypowiedzi, karząca inną przywarę, którą, w odczuciu respondenta, mamy — zdarza się, że Polacy podejmują studia tylko ze względu na ich nobilitującą funkcję (włączenie w grono ludzi mających dostęp do wiedzy); nauka w takim przypadku służy samodoskonaleniu, polepszeniu swojego wizerunku: [...] *pridobivanje znanja Poljakom veliko pomeni včasih zaradi namenskega krpanje občutka manjvrednosti in povzdigovanje lastne vrednosti s pomočjo posedovanja velike količine znanja*.

³⁸ To zaledwie 1% w autostereotypie. Obraz nie jest jednorodny. Zdaniem innego badanego, obserwuje się *coraz większe nakierowanie na wykształcenie zawodowe niż uniwersyteckie*.

³⁹ Co ciekawe, wśród obiegowych, stereotypowych opinii o Słoweńcach jest ta, iż duża część z nich to „austriacy” formalisci — mogą drobiazgowo (nadgorliwie) przestrzegać przepisów bez względu na ich sens; pozostali zaś są „bałkańscy” (i może „włoscy”), luźno podchodzą do obojętności i do tego, jak się je rozumie.

⁴⁰ O zdystansowaniu do takiego definiowania stylu naukowego przez Słoweńców z perspektywy polskiej tłumaczki, a dokładniej: o blaskach i cie(r)niach tłumaczenia na przykładzie przekładu monografii na temat Tity, pisała Joanna Sławińska. Zob. J. Sławińska: *Granice lojalności. O tłumaczeniu monografii Jože Pirjevca „Tito in tovariši”*. V: *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani...*, s. 175—185.

Zdystansowanie się Polaków od krajowej oświaty (także Słoweńców, choć werbalizowali to rządziej) może wynikać z prostej przyczyny: system kształcenia nie spełnia jednej z podstawowych swoich funkcji — nie gwarantuje dobrej pracy⁴¹:

często wykształcenie nie gwarantuje zatrudnienia, co powoduje rozczarowanie studiowaniem, zdobywaniem wiedzy; nauka jest potrzebna, ale wykształcenie nie daje pieniędzy — najlepiej iść na studia i równocześnie szukać pracy/stażu⁴²; w obecnej chwili każdy młody człowiek kończy studia, choć w praktyce rzadko pracuje w swoim zawodzie; wykształcenie jest ważne, ale nie jest niezbędne, by mieć pracę;

veliko mladih študira, vendar morda šolstvo tako kot v Sloveniji ni dobro vpeto v realno situacijo, tako da je veliko mladih brez dela.

Brak adekwatności treści nauczania do rzeczywistych wymogów rynku, oczekiwań pracodawcy itd. (polskim i — jak się okazuje z przytoczonego cytatu — słoweńskim) adeptom sprawia zawód, dlatego zgodnie ze słowami respondenta *wykształcenie traci wartość*. Inny polski badany sugeruje, iż studia mogą wykształcić dobrego specjalistę, ale *kompetencja nie jest w cenie*, liczy się coś innego. Bywa i tak, że brak perspektyw jest główną przyczyną polskiej emigracji zarobkowej — za granicą nasi rodacy są doceniani: *izobrazba je pomembna, pa čeprav plačilo ni vedno ustrezno glede na njeno višino; mačehovski odnos do izobražencev, zato jih je veliko prisiljeno zapustiti domovino in prenesti svoje kompetence nekam, kjer bodo cenjeni*.

Odmienność indywidualnych doświadczeń badanych sprawia, że językowo wyrażono jeszcze jedną stereotypową (i pocieszającą zarazem) cechę właściwą polskim realiom — elastyczność oraz umiejętność działania rodaków, gdy tego chcą (lub raczej potrzebują) — tu w kontekście (braku) formalnej edukacji: *często nie przykładają wagi do nauki, jednak potrafią osiągnąć sukces jednocześnie na wielu polach z różnych dziedzin*.

Krytyka naszego systemu kształcenia wyprofilowana w wypowiedziach Polaków wydaje się bardziej „dosłowna”, przywołano najbliższe skojarzenia związane z edukacją *sensu stricto*. Słoweńcy zaś na oświatę spojrzeli szerzej, ujmując instytucje edukacyjne jako placówki, które mają przekazać nie tylko wiedzę merytoryczną, ale również informacje „ukryte” — określoną perspektywę, for-

⁴¹ Jeśli chodzi o wielkości procentowe, to w ujęciu autostereotypowym jest to 5% z 11%, a heterostereotypowym — 2% z 10%.

⁴² Potwierdzają to inne odnotowane opinie: *studenci często na studiach dorabiają; często pracujemy w trakcie studiów*.

mę odpowiedniej, stereotypowo „polskiej” socjalizacji⁴³. Językowo wyrażono niezadowolenie z upowszechniania się w polskiej szkole atmosfery niezdrowej rywalizacji (*se spodbuja nezdrava tekmovalnost*), co może wynikać z tego, że od najmłodszych lat wymaga się od uczniów wiele, tworząc i silnie umacniając jednocześnie hierarchiczne podziały zamiast współpracy i partnerstwa: *v izobraževalnem procesu močna hierarhija*. Według niektórych cudzoziemskich badanych, polskie placówki oświatowe są miejscem, gdzie mocniej niż w Słowenii widoczne są różnice społeczne: *mislim, da so meje med družbenimi razredi na Poljskem veliko bolj izrazite kot v Sloveniji*. Słoweńcy zauważyli, że — podobnie jak w ich kraju — na studia decyduje się głównie młodzież z większych miast: *nadaljevanje izobraževanja po srednji šoli/gimnaziji je predvsem v večjih mestih (tako kot tudi v Sloveniji), prav tako izobraževanje nadaljujejo predvsem 'mestni otroci'*. W opinii kilkorga ankietowanych Słoweńców polski system edukacji utrwała tradycyjny model rodziny i roli, jaką powinna w niej odgrywać kobieta. Po pierwsze, rodzina dla młodego Polaka jest ważniejsza od studiów (choć te oczywiście są cenione): *izobraževanje je podpirano, vendar veliko mladih da prednost družini oziroma ustvarjanju le-te*. Po drugie, wciąż w polskiej mentalności funkcjonuje obraz kobiety, której najważniejszą powinnością jest zajmowanie się domem i rodziną: *še vedno pa je prisotna mentaliteta, da so ženske raje doma in skrbijo za družino*. Polskie szkolnictwo utrwała, zdaniem ankietowanych Słowian południowych, konserwatyzm ich północnych pobratymców, wiążący się z pewną zaściankowością — ważniejsza jest historia Polski i państwowe symbole od rozległej wiedzy i szerokich horyzontów:

⁴³ Tego typu wypowiedzi stanowią większość słoweńskich ekscerptów w omawianej grupie (8% z 10%). O tzw. ukrytym programie szkoły i jego niebezpieczeństwach pisały między innymi: Dorota Pankowska (D. Pankowska: *Podłoga ważniejsza od szkoły, czyli o ukrytym programie szkoły*. „Psychologia w Szkole” 2008, nr 3, s. 29—38); Bernadeta Niesporek-Szamburska (B. Niesporek-Szamburska: *O szkole, o stresie i o lęku słów kilka...* W: *Szkola bez barier. O trudnościach w nauczaniu i uczeniu się*. Red. A. Guzy, B. Niesporek-Szamburska, M. Wójcik-Dudek. Katowice 2015, s. 201—213) czy Andrzej Janowski (A. Janowski: *Uczeń w teatrze życia szkolnego*. Warszawa 1998, s. 50—63). W kontekście postrzegania szkoły jako agendy socjalizacji tradycyjnych ról płciowych warto wspomnieć między innymi o pracy Marioli Chomczyńskiej-Miliszkievicz (M. Chomczyńska-Miliszkievicz: *Szkola jako agenda socjalizacji ról płciowych. Przegląd badań*. „Terazniejszość — Człowiek — Edukacja” 2001, nr 1, s. 31—47) czy Marii Jankowskiej (M. Jankowska: *Świat ucznia — świat uczennicy. Socjalizacja szkolna a utrwalenie społecznych ról płciowych*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica” 2009, nr 34, s. 13—34). Zob. też: *Płeć i rodzaj w edukacji*. Red. M. Chomczyńska-Rubacha. Łódź 2004; D. Pankowska: *Wychowanie a role płciowe*. Gdańsk 2005; M. Waclawek: *O profilu „uczennicy” w stereotypie DZIEWCZYNY*. W: *W krajobraz literacko-kulturowy i językowy wpisane... Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bernadecie Niesporek-Szamburskiej w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej*. Red. A. Guzy, D. Krzyżyk, M. Ochwat, M. Wójcik-Dudek. Katowice 2018, s. 393—406.

Poljaki imajo do znanosti precej spoštljiv odnos, vendar ne toliko do znanstvenih liberalnih odkritij, saj so precej konzervativen narod; pomembna je državna zgodovina in njeni simboli, bolj kot morda splošno svetovna razgledanost.

Inne

Ostatnią grupę wypowiedzi (A — 11%, H — 9%) tworzą dane informujące o tym, że ankietowani mieli problem z odpowiedzią jednoznaczną pod względem waloryzacji (*in plus* lub *in minus*).

Rzadkimi poświadczeniami (A — 1%, H — 4%) okazały się opinie o nacechowaniu raczej neutralnym, świadczące o normalności, przeciętności czy też typowości polskiego systemu szkolnictwa (również w ujęciu komparatystycznym): *niewyróżniający się; normalen; povprečen odnos; povprečno izobraženi; izobrazba je pomembna tako kot drugje.*

Większą część danych językowych zebranych w kategorii „inne”, głównie zarejestrowanych w ujęciu autostereotypowym, współtworzy niejednoznaczny pod względem oceny model ambiwalentnego stosunku Polaków do edukacji (A — 7%, H — 2%). Dwoistość oceny wyrażano *expressis verbis*:

zróznicowany; przywiązują [wagę do edukacji] i nie przywiązują; luźny [stosunek do edukacji — M.W., M.W.]; można podzielić 50/50; młodzi często podejmują studia, bo nie mają innej alternatywy; wśród młodzieży w wieku gimnazjalnym widać niechęć do nauki, jednak pomimo tego [sic!] większość młodych Polaków decyduje się na studia;

odnos do znanosti je spoštljiv (tudi do ljudi s poklicem v znanosti), vendar ni nekaj k čemur bi Poljaki kot narod stremeli.

Bywa, że respondenci uzasadniają dualizm spojrzenia (ujawniający tendencję do stereotypizacji), prezentując przeciwstawne obrazy: są tacy, którzy lubią się uczyć i szanują edukację, i tacy, którzy nie cenią oświaty, albo: Polacy wprawdzie szanują wiedzę, ale nie jest to tendencja ogólna. Ważna przyczyna ambiwalentnego stosunku do kształcenia została wskazana w polskim materiale egzemplifikacyjnym — podjęcie studiów nierzadko wynika z konieczności, czy też jest najłatwiejszym rozwiązaniem po skończeniu szkoły średniej. Inne (nieprzywołane w artykule, choć odnotowane) powody zdystansowania się do polskiego systemu oświaty, to zdaniem badanych Polaków i Słoweńców: łatwość dostępu do szkolnictwa wyższego (skutkująca nieszanowaniem edukacji i obni-

żaniem jakości kształcenia) czy ogólnoludzka tendencja do odmiennych spojrzeń na edukację — do czego każdy ma prawo. Niejednoznaczność osądu wyznacza sceptyczną, zdystansowaną postawę wobec opisywanej rzeczywistości pozajęzykowej. Jest to w pewnym stopniu potwierdzenie podkategorii rekonstruującej schemat negatywnego nastawienia do edukacji i wykształcenia w Polsce.

Do kategorii „inne” został zaliczony także brak odpowiedzi — takie podejście ankietowanych jest również wymowne, świadczy o tym, że badany miał jakąś trudność, której nie umiał lub nie chciał przezwyciężyć⁴⁴. Pewien odsetek polskich i słoweńskich respondentów (A — 3% i H — 1,5%) nie wypełnił całej ankiety dotyczącej obrazu Polaka (odpowiedziano na te same pytania w innej części kwestionariusza — służącej do rekonstrukcji portretu Słoweńca). Dodatkowo niewielka grupa słoweńskich badanych (1,5%) zdecydowała się na nieudzielenie odpowiedzi tylko na temat stosunku do edukacji i wykształcenia w Polsce.

Wnioski

Analiza danych ankietowych przy wykorzystaniu instrumentarium etnolingwistyki pozwoliła na rekonstrukcję wyobrażenia postawy Polaków wobec edukacji i wykształcenia, zgodnego z postrzeganiem badanej grupy krajan i Słoweńców. Ustalono, w jaki sposób respondenci interpretują omawiane nastawienie, jakie cechy zauważają, podkreślają i cenią, a które ganią.

Reasumując, znakomita większość danych — zwłaszcza w ujęciu heterostereotypowym — kreśli portret pozytywnego stosunku Polaków do rodzimej oświaty. Przymiotniki, takie jak: *ważny, dobry, pozytywny*, wyrażające dodatnio wartościowaną postawę były rejestrowane stosunkowo rzadko. Uznanie werbalizowano częściej za pomocą czasowników typu: *szanować, cenić*, czy wyrażeń lub zwrotów pełniących taką funkcję (*wyznacznik wartości, być uznawanym za wartość, duży nacisk, przykładać wagę, mieć szacunek*) — co mocniej wyeksponowano w obrazie słoweńskim. Południowi Słowianie wyrazili również godną pochwały świadomość polskiej odrębności kulturowej i chęci jej promocji zagranicznemu odbiorcy. Znaczna część polskich respondentów podkreśliła popularność (powszechność) studiowania w Polsce w ogóle. Zauważono praktyczne korzyści wynikające z edukacji, świadczące o awansie społecznym i zawodowym. W zebranych materiale wyraźnie zarysował się wyidealizowany model wykształconego lub kształcącego się obywatela. Tak profilowany Polak jest wy-

⁴⁴ Mogło to wynikać, zwłaszcza w heterostereotypie, z niewiedzy lub braku jasno sprecyzowanego stanowiska wobec kwestii, które oceniano w ankiecie.

edukowany, ambitny, postępowy, żądny wiedzy, inteligentny, mądry, otwarty (też na obcokrajowców), poza tym chętnie się uczy, bywa, że studiuje więcej niż jeden kierunek i dobrze zna języki obce, z pewnością terminowo kończy studia. Wysoki odsetek danych heterostereotypowych współtworzy wyrażoną wprost pochwałę szkolnictwa, wykładowców, naukowców i artystów.

Przeciwstawny model negatywnego stosunku Polaka do edukacji i wykształcenia jest rzadszy pod względem częstotliwości, ale znaczący. W szczególności polscy respondenci wskazywali cechy nieambitnego podejścia do krajowego szkolnictwa, sporadycznie jednak podając konkretne cechy i zachowania niewykształconego mieszkańca kraju nad Wisłą. Znaczna część eksplikacji w tej grupie współtworzy krytykę systemu edukacji odmienną w ujęciu auto- i heterostereotypowym. Polacy ganili krajową oświatę ze względu na jej program, cele czy reformy, Słoweńcy nierzadko skupiali się na wewnętrznych elementach systemu kształcenia, które sięgają głębszych warstw niż „oficjalny” program nauczania, a więc na tym, co leży w naturze polskiego wychowania (sformalizowanej relacji wykładowca — student, konserwatyzmie, „tradycyjnej” roli kobiety, eksponowaniu różnic społecznych itd.). Wadą naszego kształcenia, wskazywaną przez obie grupy respondentów, jest jego niefunkcjonalność — ukończenie szkoły nie musi się wiązać ze znalezieniem odpowiedniej pracy.

Rzadko zdarzało się, by respondenci nie wyrażali sądów jednoznacznie wartościujących dodatnio lub ujemnie, wskazując na przykład „normalność” polskiego systemu edukacji lub ambiwalentną postawę względem niego.

Jedną z podstawowych funkcji stereotypów jest szybka identyfikacja — „nieprecyzyjna subiektywna generalizacja, czyli nieuprawnione logicznie przypisywanie jakiejś właściwości wszystkim obiektom gatunku określanego za pomocą danej nazwy”⁴⁵. Jest to zarazem praktyczne (zmniejsza wysiłek poznawczy), jak i krzywdzące (niesprawiedliwe) — nie musimy podzielać stereotypowej opinii. Uzyskane wyniki noszą znamiona historyzmu — nie tylko z powodu zakończenia badań stanowiących podstawę odtworzenia interesującego nas obrazu. Trwająca reforma szkolnictwa wyższego przygotowana przez obecny rząd dąży do większej elitaryzacji studiów, czego jedną z konsekwencji może być ograniczanie do nich dostępu. Zjawisko to zapewne znajdzie odzwierciedlenie w języku, a więc także w językowym obrazie świata.

⁴⁵ J. Bartmiński, J. Panasiuk: *Stereotypy językowe...*, s. 90.

Bibliografia

- Bańkowski A.: *Etymologiczny słownik języka polskiego*. T. 1—2. Warszawa 2000.
- Bartmiński J.: *Czym zajmuje się entolingwistyka?*. W: Idem: *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin 2007.
- Bartmiński J.: *Kryteria ilościowe w badaniu stereotypów językowych*. W: Idem: *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin 2007.
- Bartmiński J.: *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*. W: Idem: *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin 2009.
- Bartmiński J., Panasiuk J.: *Stereotypy językowe we współczesnym języku polskim*. W: J. Bartmiński: *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin 2007.
- Chomczyńska-Miliszkievicz M.: *Szkola jako agenda socjalizacji ról płciowych. Przegląd badań*. „*Teraźniejszość — Człowiek — Edukacja*” 2001, nr 1, s. 31—47.
- Długosz-Kurczabowa K.: *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa 2003.
- Jankowska M.: *Świat ucznia — świat uczennicy. Socjalizacja szkolna a utrwalenie społecznych ról płciowych*. „*Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica*” 2009, nr 34, s. 13—34.
- Janowski A.: *Uczeń w teatrze życia szkolnego*. Warszawa 1998.
- Język — wartości — polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce: raport z badań empirycznych*. Red. J. Bartmiński. Lublin 2006.
- Kędzierska J.: *Kształcenie*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 1. Red. E. Różycka. Warszawa 2003.
- Maćkiewicz J.: *Co to jest „językowy obraz świata”*. „*Etnolingwistyka*” 1999, nr 11, s. 7—24.
- Niesporek-Szamburska B.: *O szkole, o stresie i o lęku słów kilka... W: Szkoła bez barier. O trudnościach w nauczaniu i uczeniu się*. Red. A. Guzy, B. Niesporek-Szamburska, M. Wójcik-Dudek. Katowice 2015.
- Pankowska D.: *Podłoga ważniejsza od szkoły, czyli o ukrytym programie szkoły*. „*Psychologia w Szkole*” 2008, nr 3, s. 29—38.
- Pankowska D.: *Wychowanie a role płciowe*. Gdańsk 2005.
- Plęć i rodzaj w edukacji*. Red. M. Chomczyńska-Rubacha. Łódź 2004.
- Sławińska J.: *Granice lojalności. O tłumaczeniu monografii Jože Pirjevca „Tito in tovariši”*. V: *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani, posvečeno Nikolaju Ježu*. Ed. M. Wtorkowska, M. Waclawek, L. Rezoničnik. Ljubljana 2018.
- Snoj M.: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana 2009.
- Śliwerski B.: *Edukacja*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 1. Red. E. Różycka. Warszawa 2003.
- Tchorzewski A.M. de: *Wychowanie*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 1—7. Red. E. Różycka. Warszawa 2003—2010.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1—4. Red. S. Dubisz. Warszawa 2003.
- Waclawek M.: *O profilu „uczennicy” w stereotypie DZIEWCZYNY*. W: *W krajobraz literacko-kulturowy i językowy wpisane... Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bernadecie Niesporek-Szamburskiej w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej*. Red. A. Guzy, D. Krzyżyk, M. Ochwat, M. Wójcik-Dudek. Katowice 2018.
- Waclawek M., Wtorkowska M.: *Czas wolny Polaków — w kręgu językowo-kulturowych stereotypów*. W: *Barieri i pomosty w języku i kulturze*. Red. D. Lech-Kirstein. Opole 2019 [w druku].
- Waclawek M., Wtorkowska M.: *Człowiek człowiekowi lustrem — konceptualizacje Polki i Polaka w wypowiedziach polskich i słoweńskich respondentów*. V: *Sedemdeset let poučevanja*

- poljskega jezika v Ljubljani, posvečeno Nikolaju Ježu*. Ed. M. Wtorkowska, M. Waclawek, L. Rezoničnik. Ljubljana 2018.
- Waclawek M., Wtorkowska M.: „*Jak ich widzą, tak ich piszą*” — rzecz o wyglądzie Słoweńców. W: *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy. Koncepcje. Perspektywy*. T. 4: *Pogranicza, mniejszości, regiony. Etnolingwistyka*. Red. J. Tambor. Katowice 2018.
- Waclawek M., Wtorkowska M.: „*Nasz wygląd zależy od tego, w jakim lustrze się przejrzymy*” — z badań nad stereotypem Polaka. V: *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme*. Ed. N. Pintarić, I. Čagalj, I. Vidović Bolt. Zagreb 2019.
- Waclawek M., Wtorkowska M.: *Powiedz mi, co jesz, a powiem ci, kim jesteś — o kulinariach w Słowenii*. W: „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”. Nr 25. Red. B. Grochala, I. Dembowska-Wosik. Łódź 2018, s. 55—68.
- Waclawek M., Wtorkowska M.: *Przez jedzenie do języka... polskiego — o kulinariach oczami Polaków i Słoweńców*. W: *Bariery i pomosty w języku i kulturze*. Red. D. Lech-Kirstein. Opole 2019 [w druku].
- Waclawek M., Wtorkowska M.: „*Słowiański Austriak*” — o charakterze Słoweńców słów kilka. „*Jezikoslovni zapiski*” 2017, no. 1, s. 193—210.
- Waclawek M., Wtorkowska M.: „*Słowiański góral spod Alp*” — z badań nad auto- i heterostereotypem Słoweńca. V: *Jazyk v kultúre, kultúra v jazyku. Język w kulturze, kultura w języku*. Ed. M. Vojteková. Prešov 2017.
- Waclawek M., Wtorkowska M.: *Słoweniec jako wieczny student i nie tylko* — wycinek z polsko-słoweńskich badań ankietowych. „*Postscriptum Polonistyczne*” 2019, nr 2.
- Waclawek M., Wtorkowska M.: *Słoweńców spędzanie wolnego czasu — w kręgu badań językowo-kulturowych stereotypów*. W: *Słowiańszczyzna dawniej i dziś — język, literatura, kultura. Monografia ze studiów slawistycznych III*. Red. A. Kołodziej, T. Piasecki. Červený Kostelec 2017.
- Waclawek M., Wtorkowska M.: *Smaki Słowenii — kulinaria w ujęciu autostereotypowym*. „*Linguarum Silva*” 2019, t. 8.